

Persconferentie

Maandag 3 december 2012 om 10 uur

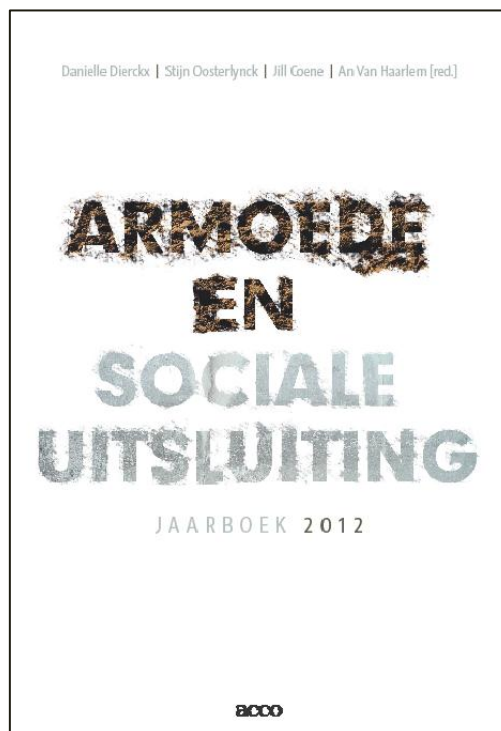
Klooster van de Grauwzusters, Lange Sint-Annastraat 7, 2000 Antwerpen

Stadscampus Universiteit Antwerpen

Ter gelegenheid van de publicatie van

ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING JAARBOEK 2012

Redactie: Danielle Dierckx, Stijn Oosterlynck, Jill Coene, An Van Haarlem
Uitgeverij ACCO, Leuven/Den Haag. (Nr. 22 in de reeks Sociale InZichten)

Universiteit Antwerpen - Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen

Centrum OASeS (Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad)

De Meerminne, St-Jacobstraat 2, 2000 Antwerpen

Onderzoeksleider Armoede: Danielle Dierckx (Prof.dr.) – 0499 33 49 63

<http://www.oases.be>

<http://www.vlaamsarmoedesteunpunt.be>

I. DRIE OPMERKELIJKE CONCLUSIES

1. De nieuwe armen redden het niet

In 2011 (inkomens 2010) bedroeg het armoederisico in België 15,3%, in Vlaanderen 9,8% en in Wallonië 19,2%. Dit betekent dat bijna een op zeven Belgen moet zien rond te komen met een inkomen dat lager is dan een armoededrempel van € 1.000 voor een alleenstaande of € 2.101 voor een koppel met twee kinderen.¹

Deze algemene, vrij stabiele armoedecijfers verdoezelen de aangroeiende groep van mensen die omwille van de crisis schipbreuk hebben geleden. Dat spreekt uit volgende cijfers.

Het aantal faillissementen in Vlaanderen kent sinds 2007 een stijgende trend. Tussen het eerste en het derde trimester van 2012 noteerde de RVA al 3.854 faillissementen (in 2007 stond de teller voor het volledige jaar op 3.686).

Tussen 2008 en 2011 nam het aantal niet werkende werkzoekenden in Vlaanderen toe van 152.926 tot 182.510 (+19,3%). In diezelfde periode nam ook het armoederisico bij werklozen toe (van 20,2% naar 23,2%).

Het aandeel Vlaamse volwassenen (18-59 jaar) dat leeft in een huishouden waar niemand werkt, is gestegen van 7,9% (2008) naar 8,6% (2011). Ook zij lopen steeds meer kans op armoede.

15% Vlamingen geeft aan problemen te hebben om financieel rond te komen. Dat is een gevoel dat bijvoorbeeld bij de eenoudergezinnen (39,1%, in 2011) stevig toeslaat.

Plots grote aankopen doen, blijkt voor een grotere groep Belgen niet meer haalbaar te zijn. 26,1% in 2011 ervaart hier problemen (tegenover 23,9% in 2008).

Wie onder de armoedegrens tuimelt, moet flink inboeten aan levensstijl. Dat uit zich bijvoorbeeld in minder autogebruik, minder culinaire en culturele activiteiten. Het komt voor dat deze nieuwe armen sociaal geïsoleerd geraken omdat zij in hun oude vriendenkring financieel niet meer mee kunnen en er geen nieuwe vrienden in de plaats komen. Het risico is ook groot dat de schuldenberg vergroot voor wie willens nillens de schijn probeert op te houden.

2. De kloof tussen arm en rijk was nooit groter

De inkomens in ons land zijn ongelijk verdeeld en de afstand tussen arm en rijk was nooit groter. Tussen 1990 en 2009 zagen de 30% armsten hun aandeel in de nettobelastbare inkomens dalen (van 11,2% naar 8,3%), terwijl de 10% rijksten hun aandeel zagen toenemen (van 27,3% naar 31,9%). Die ongelijke inkomensverdeling is niet alleen ongunstig voor diegenen aan de onderkant

---

¹ Dit is gemeten volgens de Europese relatieve armoededrempel, die ligt op 60% van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen van een land (volgens de 'European Statistics on Income and Living Conditions' enquête). Het beschikbaar inkomen is het inkomen dat overblijft na aftrek van belastingen en sociale bijdragen, inclusief sociale uitkeringen. Vanuit het principe dat gezinsleden kosten en bestedingen delen, rekent men het beschikbaar inkomen om naar een 'equivalent' beschikbaar inkomen. Elke bijkomende volwassene in een gezin krijgt factor 0,5; kinderen jonger dan 14 jaar krijgen factor 0,3.

In 2011 bedroeg het mediaan beschikbaar inkomen in België € 20.008 op jaarbasis. De armoederisicogrens is 60% daarvan en ligt op € 12.005, afgerond € 1.000 per maand. Voor een gezin bestaande uit twee volwassenen en twee kinderen bedraagt de drempel € 2.101 per maand (€ 12.005 vermenigvuldigd met een factor 2,1; gedeeld door 12).

van de verdeling, de hele samenleving wordt erdoor beschadigd (bv. meer mentale problemen, gezondheidsproblemen, criminaliteit).

Dat de sociale en bijstandsuitkeringen doorgaans te laag zijn om menswaardig te kunnen participeren aan de samenleving doet aan die ongelijkheid niet veel goeds. Het leefloon en de minimumwerkloosheidsuitkering zijn ontoereikend voor alle gezinstypes die huren op de private markt. Ze zijn enkel toereikend voor eenoudergezinnen met zeer jonge kinderen, die huren op de sociale markt. Voor de overige gezinstypes binnen de sociale huisvesting volstaan ze echter ook niet. De invoering van de degressieve werkloosheidsuitkering, waardoor een aantal werklozen versneld terugvallen op de minimumuitkering, zorgt er dus voor dat deze groep in armoede belandt.

3. Nieuwe lokale besturen kunnen het verschil maken

De lokale besturen puzzelen aan nieuwe bestuursprogramma's voor de komende zes jaren. Vooral in de centrumsteden zou het onbetamelijk zijn om van armoedebestrijding geen prioriteit te maken. Enkele cijfers lezen immers als loeiende sirenes.

In 2011 werd 9,7% van de Vlaamse kinderen geboren in een kansarm gezin²; dat is bijna een verdubbeling op tien jaren tijd. In 2009 noteerden de steden Antwerpen (22,6%), Genk (19,4%) en Gent (15%) de hoogste percentages kansarme geboorten³.

12,7% Vlamingen had begin 2011 recht op een voorkeurtarief in de ziekteverzekering⁴. Van de dertien centrumsteden, kennen Antwerpen (20,8%), Oostende (19,4%), Mechelen (17%) en Genk (17%) het grootste aandeel rechthebbenden op het voorkeurtarief.

De jongerenwerkloosheid lag in 2011 in Antwerpen (24%) en Gent (20,8%) veel hoger dan het gemiddelde in Vlaanderen (14,2%).

Het sociaal beleid in België heeft de verscherping van de problemen niet kunnen voorkomen. Dit betekent dat de klassieke recepten niet meer werken. Het is niet verwonderlijk dat kleine, lokale initiatieven ontstaan, dikwijls gedragen door vrijwilligers, die acute problemen proberen mee op te lossen. Het gaat over voedselbedeling: in Vlaanderen kent die op tien jaar tijd een stijging met 18.000 begunstigden. Het gaat over opvang van daklozen, mensen zonder papieren, wijkgezondheidscentra en een hele reeks andere relevante initiatieven. Lokale besturen moeten de politieke keuze maken om deze creatieve experimenten in woorden en daden te ondersteunen.

---

² Een gezin wordt als kansarm geclassificeerd als het zelf aangeeft dat het zwak staat op drie of meer van deze criteria: het maandinkomen van het gezin, de opleiding van de ouders, de ontwikkelingskansen van de kinderen, de arbeidssituatie van de ouders, de huisvestingssituatie en de gezondheidssituatie.

³ Het gemiddelde aantal geboorten per jaar ligt in Vlaanderen op ongeveer 68.000.

⁴ Mensen met een voorkeurtarief in de ziekteverzekering zijn: (1) personen die een bepaald sociaal voordeel (bv. leefloon) ontvangen, zonder dat ze aan een inkomensvoorwaarde moeten voldoen, (2) personen die zich in een bepaalde hoedanigheid (bv. WIGW) bevinden en voldoen aan een inkomensvoorwaarde, en (3) personen die recht hebben op het Omnio-statuut.

II. RECENTE ONTWIKKELINGEN IN BELEID EN FEITEN OVER ARMOEDE

1. *Wie zijn de inkomensarmen?*

België behaalt met haar aantal armen (15,3%) een dertiende plaats (van de 24 landen waarvan het armoederisico al gekend is). Het scoort daarmee een fractie beter dan het (geschatte) gemiddelde voor de gehele EU27 (16,5%). Buurlanden Nederland (11%), Luxemburg (13,6%) en Frankrijk (14%) behalen betere scores, in Duitsland ligt het armoederisico iets hoger (15,8%) dan in ons land. Als we hiernaast het armoederisico voor Vlaanderen plaatsen (9,8%), dan zien we dat Vlaanderen 'goed' scoort. Toch leeft ook hier 1 op 10 Vlamingen met een inkomen onder de armoedegrens.

In Vlaanderen hebben in 2011 voornamelijk vrouwen (10,3%), alleenstaanden (14,5%), koppels waarbij minstens één persoon ouder is dan 65 jaar (20,6%), eenoudergezinnen (22,2%), werklozen (23,2%), andere inactieven (16,4%), laagopgeleiden (18,6%), 65-plussers (18,1%) en huurders (20,6%) het bijzonder moeilijk.

Kijken we naar de samenstelling van de populatie mensen in armoede op actieve leeftijd (18-65 jaar) in Vlaanderen (gegevens 2010), dan zien we dat **de meerderheid niet activeerbaar** is. 31% van hen is al aan het werk, 3% is gepensioneerd en 42% is inactief, omwille van een ziekte, handicap, opleiding, zorg voor de kinderen of andere redenen. 25% is werkloos. Activering als meest heilzame strategie heeft dus maar potentieel voor een kwart van de mensen in armoede. We mogen bovendien niet vergeten dat de meerderheid van de mensen in armoede laaggeschoold is (48% in 2010), waardoor het vinden van werk voor hen geen sinecure is. De voortslepende economische crisis, de golf van ontslagen en faillissementen, de negatieve vooruitzichten over de economische groei zijn tekenen aan de wand dat het tij voorlopig niet zal keren, integendeel.

Aanknopingspunten voor het beleid

Een armoedebeleid die naam waardig moet voorzien in een menswaardig inkomen voor wie van een uitkering moet leven.

2. *Sociale ongelijkheid in het onderwijs*

Herhaaldelijk wezen we in de Jaarboeken op de ongelijkheden in ons onderwijssysteem. We weten bijvoorbeeld dat kinderen uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status vaker afdalen in het 'watervalstelsel' en vaker schoolse vertraging oplopen. Die ongelijkheden starten al in de kleuterklas. In dit Jaarboek belichten we een specifiek aspect van de ongelijkheid in het onderwijs: de vroege schoolverlaters of 'ongekwalificeerde uitstroom'. Vroege schoolverlaters hebben geen kwalificatie in handen op het moment dat ze het leerplichtonderwijs achter zich laten. In 2009 verlieten 14,7% van de jongens en 9,2% van de meisjes **ongekwalificeerd** het onderwijs. De overheid heeft aandacht voor deze problematiek en formuleerde diverse doelstellingen, maar desondanks is het probleem nog niet afgenomen. Tot 2008 was de globale trend zelfs stijgend, vooral bij de jongens, waardoor de kloof tussen jongens en meisjes toenam. Vooral in het beroepsonderwijs is de ongekwalificeerde uitstroom groot.

Tussen 2008 en 2009 nam het percentage mannelijke vroege schoolverlaters af van 16% naar 14,7% (bij meisjes was de daling minder uitgesproken). De beslissing om het onderwijs zonder kwalificatie te verlaten, wordt dus wellicht niet enkel beïnvloed door de mate waarin het onderwijs leerlingen motiveert, maar ook door de aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt. De financieel-economische crisis van 2008 heeft die aantrekkingskracht wellicht verminderd.

Aanknopingspunten voor het beleid

Als een aantal jongeren het onderwijs verlaat omdat de arbeidsmarkt aantrekkelijker is, is de uitdaging voor de overheid om ook in tijden met een gunstige conjunctuur wegen te vinden om jongeren te motiveren om hun schoolloopbaan verder te zetten. Dat kan bijvoorbeeld door in te zetten op een meer flexibele weg. De leerling zou bijvoorbeeld een individueel aangepast traject aangeboden kunnen krijgen, dat afgewerkt kan worden terwijl hij/zij al actief is op de arbeidsmarkt.

3. Arbeid in tijden van crisis

De werkzaamheidsgraad in 2011 lag in België met 61,9% lager dan het Europese gemiddelde (64,3%), de werkloosheidsgraad was gunstiger (7,2% in België versus 9,7% in EU27). De Vlaamse cijfers zijn beter dan de Belgische (een werkzaamheidsgraad van 66,2% en een werkloosheidsgraad van 4,3% in 2011). Werkloosheid is voornamelijk een stedelijke problematiek. Kansengroepen zoals laaggeschoolden, jongeren, ouderen en personen zonder de Belgische nationaliteit laten een lagere werkzaamheids- en een hogere werkloosheidsgraad optekenen. Laaggeschoolde moeders hebben bijvoorbeeld een lagere arbeidsparticipatie dan hooggeschoolde moeders en werken vaker deeltijds. Ze maken ook minder gebruik van formele en informele kinderopvang. Ook 50-plussers bekleden een ongunstige positie op de arbeidsmarkt. Hun kans op hertewerkstelling is laag, ze nemen weinig deel aan opleiding en loopbaanbegeleiding, er is sprake van een lage jobmobiliteit en het aandeel NWWZ's nam de afgelopen jaren toe. Hoewel de activeringsaanpak van het beleid wel vruchten afwerpt, is er nog veel ruimte voor verbetering. Er moet ook naar werkgeverszijde worden gewezen: discriminatie op basis van leeftijd bij het sollicitatieproces blijkt nog altijd te bestaan. Hoewel de overheid de activeringstrijd opvoert (o.a. degressieve uitkeringen), is het in tijden van economische neergang niet vanzelfsprekend om een job te vinden, laat staan een job die duurzaam en van goede kwaliteit is.

Aanknopingspunten voor het beleid

De combinatie van werk en gezin moet vlotter: het uitbreiden van betaalbare kinderopvangmogelijkheden is een eerste mogelijkheid, waarbij erover gewaakt moet worden dat deze ook ten goede komt aan de groepen die er nu geen gebruik van maken. Uit werken gaan, moet voor niet werkende partners en alleenstaande ouders lonen in plaats van extra kosten te veroorzaken. Het uitbreiden van systemen zoals tijdskrediet voor de zorg voor het gezin is een tweede mogelijkheid. Werkgevers moeten gestimuleerd worden om kansengroepen tewerk te stellen. Er bestaan al heel wat maatregelen, maar wellicht zijn ze niet allemaal bekend of zijn ze niet voldoende overtuigend. Ten slotte verdient ook de kwaliteit van banen meer aandacht.

4. De aanpak van een ongelijke gezondheid bij jongeren

Ondanks de algemene vooruitgang in de gezondheid, speelt er nog steeds een sociale gradiënt: de gezondheid neemt stelselmatig af naarmate men daalt op de sociale ladder. Ook bij jongeren uit zich dat in verschillen op het vlak van levenstevredenheid, zelfgerapporteerde gezondheid en roken. Het is cruciaal om ongelijkheden in gezondheid aan te pakken vanaf de eerste levensfasen omdat gebeurtenissen en omstandigheden waarmee jonge mensen geconfronteerd worden, een impact hebben tijdens hun hele levensloop.

In het Jaarboek richten we de aandacht op het sociaal kapitaal van een buurt als beschermende factor. Dit buurt sociaal kapitaal is een collectief kenmerk van buurten en wordt gedefinieerd als de kwantiteit en kwaliteit van sociale relaties, zoals formele en informele sociale connecties en normen van wederkerigheid en vertrouwen die in een buurt aanwezig zijn. Buurt sociaal kapitaal blijkt een positief effect te hebben op de gezondheid, ook bij kinderen en adolescenten. Bovendien blijkt dat ongelijkheden in gezondheid en welbevinden tussen jongeren verkleinen of verdwijnen in buurten

gekenmerkt door een hoge mate van sociaal kapitaal. Daarbij is een toename van sociaal kapitaal vooral effectief voor individuen die in een buurt wonen met een laag sociaal kapitaal.

Aanknopingspunten voor het beleid

Buurt sociaal kapitaal moet versterkt worden. De dichtheid van sociale netwerken tussen ouders zou daarom verhoogd moeten worden en initiatieven die interactie, communicatie, wederkerigheid en vertrouwen tussen ouders stimuleren, moeten ondersteund worden. Lokale beleidsmakers kunnen lokale organisaties stimuleren om positieve normen en waarden ten aanzien van gezondheid te handhaven. Voor jongeren die zich binnen dergelijke organisaties engageren, kan dit positieve effecten op hun gezondheid en gezondheidsgedragingen teweegbrengen, vooral in buurten met een laag sociaal kapitaal.

5. Eigenaarschap van de woning bepaalt mee de mate van armoede

De woonuitgaven nemen maandelijks een grote hap uit het budget en bepalen dus in grote mate het inkomen dat gezinnen overhouden voor andere consumptiedoelen. Het 'resterend inkomen' wordt berekend door de woonuitgaven af te trekken van het beschikbare inkomen. In de huursector worden de nettowoonuitgaven berekend door van de betaalde huurprijs een eventuele huursubsidie af te trekken. In de eigendomssector worden de nettowoonuitgaven gevormd door de hypotheeklast (rentebetalingen en kapitaalaflossingen) min het fiscaal voordeel. Een gezin wordt als 'arm' beschouwd als het equivalent gezinsinkomen lager is dan 50% van het mediaan equivalent gezinsinkomen. Het aandeel Vlaamse huishoudens in armoede blijkt na correctie voor de nettowoonuitgaven (gegevens 2005) toe te nemen, van 5,7% naar 9,8%. De toename van het armoedecijfer is het grootst voor de eigenaars met hypotheek (van 1,4% naar 5,3%). Voor de eigenaars zonder afbetaling stellen we een daling vast (van 7,2% naar 5,6%). Ook het armoedecijfer in de sociale huursector stijgt van 10,6% naar 21,2%. In de particuliere huursector is de stijging nog groter (van 7,8% naar 21,2%).

De hypotheekafrek zorgt ervoor dat de relatieve inkomenspositie van eigenaar-bewoners met hypotheek verbetert. In de huursector dicht het woonbeleid de armoedekloof tussen de sociale en particuliere huur via objectsubsidies in de sociale huisvesting, die worden gebruikt om de huurprijzen laag te houden. De huursubsidie is te beperkt in omvang (slechts 2% van de huurders heeft er recht op) om effect te sorteren.

Aanknopingspunten voor het beleid

Subsidies in de huursector zijn gericht op lage inkomens. Het voordeel is dat ze erg gericht kunnen ingezet worden. De grote groep kwetsbare huurders op de private huurmarkt in Vlaanderen kan zo uit de nood geholpen worden. Bij de fiscale afrek ontbreekt vooral de focus op behoeftige huishoudens.

De overheveling van de hypotheekafrek naar de gewesten biedt mogelijkheden voor Vlaanderen om wijzigingen door te voeren aan het systeem om het effectiever of efficiënter te maken.

6. Een degelijke armoedetoets is noodzakelijk

De kritische stem van het middenveld wordt meer en meer meegenomen in de beleidsvorming. De versterkte samenwerking tussen middenveldorganisaties, vertegenwoordigers van de doelgroep(en) en beleidsverantwoordelijken verbreedt de inzichten in armoede en de bestrijding ervan. Als deze kennis in de fase van de agendavorming en het beleidsontwerp wordt ingezet, kan die bijdragen tot een beter geïnformeerd beleid, waardoor de kans op doelmatige maatregelen verhoogt en ondoelmatige effecten voorkomen kunnen worden. Via een ex ante evaluatie of armoedetoets kan dus al in een vroeg stadium van de beleidscyclus ingeschat worden wat de gevolgen van beleidsmaatregelen zullen zijn voor armoede. De armoedetoets is momenteel in

ontwikkeling. Men zal starten met een 'quick scan' om te testen of er een effect is voor mensen in armoede. Indien dat het geval is, volgt een uitgebreide screening van de mogelijke effecten. De Vlaamse Overheid verkende al enkele toepassingen van de armoedetoets, onder meer voor de kindpremie, de maximumfactuur in de zorg en de erkenning van sociale verhuurkantoren. De ervaringen leren dat een draagvlak onder beleidsmakers en -uitvoerders nodig is, evenals de nodige expertise.

Aanknopingspunten voor het beleid

Impactmeting moet gebeuren in een vroeg stadium. De ervaringen leren dat de integratie van de resultaten vooralsnog ondermaats blijft. Ook de meting zelf blijkt moeilijk: de druk om cijfers te gebruiken is hoog, maar tegelijk is er een gebrek aan geschikte instrumenten, modellen en databronnen. Bovendien is er tijd en ruimte nodig om een impactmeting uit te voeren of middelen om externe expertise in te brengen.

Het middenveld kan een waardevolle rol vervullen: het kan de kwaliteit van de screenings opvoeren, data aanleveren, zorgen voor transparantie en een draagvlak voor eventuele bijsturing van het beleid creëren. Het kan de ervaringskennis van mensen in armoede bundelen en hen betrekken in de beoordeling van het beleid. Ook lokale besturen zouden een armoedetoets moeten toepassen op de door hen voorgestelde beleidsmaatregelen.

III. LOKAAL BEGONNEN IS HALF GEWONNEN

We vestigen de aandacht op de gemarginaliseerde groepen, die onvoldoende toegang hebben tot de formele economie of welvaartsstaat om in hun behoeften te voldoen. Het Jaarboek biedt inspiratie voor een herdenking van de welvaartsstaat, waarbij succesvolle experimenten de nodige structurele ondersteuning dienen te krijgen.

Denken we bijvoorbeeld aan wijkgezondheidscentra, coöperatieve ondernemingen en de sociale economie, voedselbanken en gerelateerde organisatievormen zoals sociale kruideniers en sociale restaurants, maar eveneens opvanginitiatieven voor daklozen of mensen zonder papieren. Dag in, dag uit zetten lokale actoren hun schouders onder projecten die de hiaten trachten in te vullen, vaak gaat het om kleinschalige, lokale sociale acties die zich richtten op armoede en sociale uitsluiting.

We duiden deze initiatieven aan met de term 'sociale innovatie': lokaal ingebedde praktijken, acties en beleidsinterventies die individuen en sociale groepen helpen om de behoeften te bevredigen waarvoor ze geen passende oplossing vinden op de markt of bij de welvaartsstaat. Ze worden zich bewust van hun eigen positie in de processen van sociale uitsluiting. Er ontwikkelen zich sociale leerprocessen over sociaal creatieve oplossingen om armoede te bestrijden. Dit gaat gepaard met collectieve mobilisatie en emancipatie of empowerment. Het gaat daarbij, in tegenstelling tot wat de term 'innovatie' doet vermoeden, niet altijd over nieuwe acties, maar over alternatieven voor de bestaande instituties en over de manier waarop dergelijke acties tot stand komen.

1. Sociaal innovatieve vormen van armoedebestrijding grijpen in op verschillende domeinen van sociale uitsluiting

Een ontoereikend inkomen dwingt mensen naar de voedselbank

Steeds meer mensen moeten bij de voedselbank aankloppen om in hun dagelijkse voedingsbehoeften te voorzien. Het krijgen van een voedselpakket zorgt er ook voor dat een deel van het inkomen gevrijwaard blijft voor andere noodzakelijke uitgaven. Voedselbanken worden geconfronteerd met een moreel dilemma: enerzijds is het goed dat ze bestaan, anderzijds is het verwerpelijk dat ze nodig zijn. Voedselbanken ontstonden vanuit burgerinitiatief, maar zijn in hun

werking van de markt afhankelijk. Ze hebben een economische functie door het verwerken van voedseloverschotten. Wanneer de markt een oplossing vindt om overschotten te voorkomen, dreigt een gebrek aan bevoorrading. Ook de bevoorrading vanuit Europa is onzeker. Voedselbanken zijn dus in toenemende mate kwetsbaar, maar ze blijken voornamelijk op zichzelf aangewezen om de problemen het hoofd te bieden. Er wordt volop geëxperimenteerd met innovatieve manieren van voedselinzameling.

Voor de overheid is de onzekere toekomst van voedselbanken nochtans een probleem, aangezien zij op hen bouwt als 'extra sociaal vangnet'. De ontoereikende sociale zekerheidsminima en bijstandsm minima maken het beroep op de voedselbank bijna noodzakelijk. Maar mag een overheid wel voortbouwen op dit initiatief? Is zij zelf niet verantwoordelijk voor het garanderen van toereikende inkomens?

Sociale innovatie binnen onderwijs, gezondheid en wonen

Ook binnen andere domeinen zien we sociale innovaties ontstaan. '**Brede scholen**' houden kansen in om sociale ongelijkheden te verkleinen. Een brede school werkt met en vanuit verschillende sectoren aan een brede leer- en leefomgeving voor gezinnen die in de buurt wonen. Het is een netoverschrijdend en duurzaam samenwerkingsverband tussen scholen, ouders, buurtbewoners, overheden en organisaties. Elke brede school is lokaal maatwerk: ze is afhankelijk van de lokale noden en behoeften en van de lokale partners die daarvoor gaan samenwerken. Door gezinnen en scholen te verbinden met de buurt, worden ze ondersteund in ontplooiing, emancipatie, integratie en participatie in de samenleving. Omdat een brede school 'weegt' op de buurt, verandert ze die en zet ze in op de strijd tegen sociale ongelijkheid.

Wijkgezondheidscentra zijn een sociaal innovatieve manier om de toegankelijkheid van de eerstelijnsgezondheidszorg te garanderen, in het bijzonder voor kwetsbare burgers. Een wijkgezondheidscentrum werkt multidisciplinair en heeft een gemeenschapsgerichte werking in een bepaald geografisch gebied. Het werkt samen met lokale en regionale partners aan preventie van ziekte en bevordering van gezondheid en welzijn via integrale zorgverlening. Wijkgezondheidscentra bieden een laagdrempelige dienstverlening, gericht op empowerment van individuen en groepen, het creëren van gezonde levensvoorwaarden en het versterken van sociale cohesie binnen buurten.

We laten een Amerikaans professor aan het woord over sociaal innovatieve praktijken binnen de **huisvesting**. Door processen van gentrificatie in de steden in de Verenigde Staten werden de oorspronkelijke bewoners verdrongen. Als tegenreactie richtten burgers diverse organisatiemodellen op die trachtten om huisvesting opnieuw toegankelijk te maken, zoals 'limited equity cooperatives' (coöperatieven met een beperking op de aandeelhoudersrechten), 'mutual housing associations' (huisvestingsverenigingen met lidmaatschap) en 'community land trusts' (stichtingen die de individuele eigendomsrechten van woningen combineren met de collectieve eigendom van de grond waarop deze woningen zich bevinden).

2. Sociale innovatie voor meer participatie

Sociaal innovatie acties dragen bij tot maatschappelijke participatie door doelgroepen die dat tot nu toe niet of minder doen. Binnen de voedselhulp bijvoorbeeld, bestaan innoverende praktijken die evolueren naar laagdrempelige vormen van **emanciperend en activerend** werken. Het betreft een amalgaam van organisaties, gaande van sociale kruideniers en sociale restaurants tot organisaties die een expliciete signaalfunctie naar het beleid opnemen. Naast het verstrekken en verdelen van voedsel bieden ze ontwikkelings-, ontmoetings- en integratiekansen op maat. Zo bieden ze toegankelijke hulpverlening, kansen tot vorming en vereniging, kansen tot persoonlijke ontwikkeling en gemeenschapsvorming.

Ook voor **sport** ligt in sociale innovatie een kans tot participatie. De georganiseerde sport is minder toegankelijk voor kansengroepen. In de organisatie van een laagdrempelig en meer inclusief sportaanbod zijn voornamelijk andere actoren actief. Gemeenten creëren alternatieve sportorganisatievormen en zetten expliciet in op toegankelijkheid en diversiteit. Lokale overheden zetten steeds vaker in op een toegankelijk aanbod in de buurt, in de vorm van 'buurtsport'.

Een ander voorbeeld is het middenveld dat zich organiseert om **digitale uitsluiting** van kwetsbare groepen te voorkomen. Middenveldorganisaties zijn ingebed in de lokale context, hebben een vertrouwensband met kwetsbare groepen en leunen dicht aan bij hun leefwereld. Met hun bottom-upaanpak gaan ze in op hiaten waarvoor top-down geen oplossingen beschikbaar zijn. Middenveldorganisaties hanteren een laagdrempelige aanpak die goed aansluit bij de noden en behoeften van kwetsbare groepen.

In het **sociaal-cultureel werk** ontstonden praktijken die aansluiten bij de leefwereld van mensen in armoede, in plaats van hen toe te leiden naar de bestaande maatschappelijke structuren.

3. Lokale besturen spelen een belangrijke rol als initiatiefnemer

Er is een duidelijke rol weggelegd voor lokale besturen om armoedebestrijdende projecten op te zetten. We noemden al het voorbeeld van de buurtsport. Het sociaal innovatief hulpverleningsproject Boempetat! in Boom, is een ander voorbeeld. Het zet in op het bestrijden van **armoede bij kinderen** tussen 0 en 3 jaar. Boempetat! is een samenwerkingsverband van negen partners, met het OCMW van Boom als initiatiefnemer en coördinator. Boempetat! wil via drie luiken de hulpverlening voor gezinnen in armoede integreren. Het materiële aspect van armoede krijgt concreet gestalte in de vorm van een ruilwinkel, daarnaast wordt ingezet op niet-materiële dienstverlening in de vorm van opvoedingsondersteuning en kinderopvang. Ten slotte is de toeleiding naar het bestaande hulpverleningsaanbod een belangrijke pijler.

Ook binnen de **kinderopvang** heeft de overheid meermaals initiatief genomen, onder andere met de Buurt- en Nabijheidsdiensten. Deze initiatieven werden vaak aangestuurd door lokale overheden of lokaal opbouwwerk. Ze boden een antwoord op lokale behoeften aan diensten én de nood aan tewerkstelling voor mensen die elders op de arbeidsmarkt uit de boot vielen. Binnen de oproep van de Vlaamse Regering voor het indienen van lokale projecten ter bestrijding van kansarmoede en voor pilootprojecten coöperatief ondernemen werden recent ook enkele kinderopvanginitiatieven gelanceerd.

Kijken we naar Nederland, dan zien we dat de **opvang van thuislozen**, die van oudsher georganiseerd werd door NGO's, meer en meer ondersteund wordt door nationale én lokale overheden. De nationale verantwoordelijkheden zijn de afgelopen jaren overgedragen aan zogenaamde centrumgemeenten voor maatschappelijke opvang, verslavingszorg en de openbare geestelijke gezondheidszorg, hoewel de nationale overheid nog altijd het gros van de financiering voorziet. De aansturing is geheel bij de gemeenten komen te liggen en tussen de organisaties die opvang of begeleiding verlenen, is samenwerking afgedwongen.

4. Niet enkel een goed nieuws show

Sociale innovatie is niet alleen een succesverhaal. Er schuilen ook gevaren in het 'hervormen van de welvaartsstaat'. We laten Loïc Wacquant aan het woord over hoe in de Verenigde Staten een bestraffend en sanctionerend sociaal beleidsdiscours tot de oververtegenwoordiging van maatschappelijk kwetsbare groepen in de gevangenissen leidt. De onderste lagen van de sociale klassen worden er disproportioneel bestraft en opgesloten, omdat net zij worden gevisieerd. Het zijn ook juist zij die als eerste het slachtoffer zijn van massale werkloosheid en het fenomeen van de werkende armen. In Europa zijn we nog niet zo ver gevorderd, maar her en der zijn al gelijkenissen merkbaar. Het is een kwestie van politieke keuze om in Europa niet deze Amerikaanse weg te volgen.

De Europese Commissie beschouwt sociale innovatie echter als een instrument om de economie aan te zwengelen in tijden van crisis. Maatschappelijke uitdagingen, zoals duurzame ontwikkeling en vergrijzing, worden voorgesteld als economische opportuniteiten, die zorgen voor economische groei en jobs. Bovendien ziet de Europese Commissie in sociale innovatie een manier om te besparen in budgettaire moeilijke tijden. Men verwacht dat burgers met hun persoonlijke engagement en creativiteit oppakken wat de overheid om budgettaire of andere redenen niet (meer) wil doen. Het gevaar is dat het inzetten van de creativiteit en vrijwillige inzet van burgers onder het mom van sociale innovatie misbruikt wordt om de sociale verantwoordelijkheid van de overheid in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting af te bouwen. Deze evolutie kunnen we moeilijk aanmoedigen.

ENKELE OPVALLENDE CIJFERS

- 20,8% Belgen, 15% Vlamingen en 27,6% Walen leeft in een huishouden waarvan de referentiepersoon aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk de eindjes aan elkaar te kunnen knopen.
- 10,3% van de Vlaamse kinderen (0-15 jaar) leeft onder de armoederisicogrens.
- 9,3% Belgen was in 2010 langdurig arm, wat wil zeggen dat ze een inkomen onder de armoededrempel hadden in het huidige jaar en in minstens twee van de drie jaren voordien.
- Eenoudergezinnen hebben het hoogste armoederisico: 38,5% van hen is arm in België. In Vlaanderen gaat het om 22,2%, in Wallonië zelfs om 54,3%.
- Het aantal mensen dat een beroep moet doen op schuldhulpverlening groeit jaarlijks. In 2010 registreerden de Vlaamse CAW's, OCMW's en intergemeentelijke diensten in totaal 65.606 dossiers schuldbemiddeling (al dan niet in combinatie met budgetbegeleiding of -beheer) en collectieve schuldenregeling.
- In 2011 kregen 87.869 gezinnen hun elektriciteit en/of aardgas van de netbeheerder ('sociale leverancier') beleverd. 4.497 gezinnen werden afgesloten van drinkwater.
- 17% Vlamingen leefde in 2010 in een woning met lekkend dak, schimmels, vochtige muren, plafonds of vloeren of rottend houtwerk.
- 8,6% van de Vlaamse volwassenen (18-59 jaar) en 7,2% van de Vlaamse kinderen (0-17 jaar) leefde in 2011 in een gezin waar niemand werkt.
- In Vlaanderen was in 2010 3,9% van de werkende bevolking op actieve leeftijd (18-64 jaar) arm. In België was dat 5,3%, in Wallonië 6,4%.
- De voedselhulp in België bereikte in 2011 meer dan 225.000 personen.
- 25.803 Vlamingen kregen in 2011 een leefloon, 9.910 mensen kregen een equivalent leefloon. 104.632 personen kregen een Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden of een Inkomensgarantie voor Ouderen.
- Aan het einde van het gewoon secundair onderwijs had 35,6% van de leerlingen in schooljaar 2011-2012 minstens een jaar leerachterstand.
- In 2011 stonden 91.926 kandidaat-huurders op een wachtlijst voor een sociale woning.
- 56% van de thuislozen in begeleiding binnen thuislozenzorg van het CAW is jonger dan 30 jaar.

DE STRUCTUUR VAN HET JAARBOEK

Het 21ste Jaarboek informeert de lezer over de recentste cijfers en het beleid tegen armoede en sociale uitsluiting. De complexiteit van armoede komt aan bod in hoofdstukken over werk, onderwijs, gezondheid en wonen. De kritische analyse van de armoedetoets biedt inzicht in de mogelijkheden van de overheden om de doelmatigheid van het beleid te verhogen. Daarnaast bespreekt deze editie twee manieren om armoede te meten, namelijk een maatstaf om het multidimensionale karakter van armoede te vatten en de referentiebudgetten.

Dit Jaarboek wil bijdragen aan de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting. Dat dit geen sinecure is, bewijst de jarenlange zoektocht naar manieren om dit zo efficiënt en effectief mogelijk te doen. In dit boek staan de schijnwerpers op sociale innovatie. Dat zijn creatieve, kleinschalige sociale acties die ontstaan vanuit geëngageerde burgers, het lokale middenveld of lokale overheden die inspelen op sociale noden die de markt of de overheid niet of niet voldoende lenigt. Het gaat niet altijd om 'nieuwe' acties, maar wel om acties die sociale relaties veranderen en mensen beter uitrusten om in hun noden te voorzien. Voorbeelden van sociale innovaties zijn voedselbanken, coöperaties en wijkgezondheidscentra, ruilwinkels, brede scholen en initiatieven om digitale inclusie te stimuleren. Voorbeelden uit de thuislozensector, de sportsector en de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk tonen dat ook daar creatieve wegen ingeslagen worden om armoede te bestrijden. Nieuw in dit Jaarboek is de publicatie van enkele internationale bijdragen. Loïc Wacquant waarschuwt ons dat sociale innovatie ook negatieve vormen kan aannemen en James DeFilippis houdt sociaal innovatieve acties rond huisvesting tegen het licht.

Als afsluiter geeft het Jaarboek een uitgebreid overzicht van de recentste statistieken inzake armoede en sociale uitsluiting.

MEER WETEN?

Het Jaarboek is een product van het Centrum OASeS (Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad) van de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie van de Universiteit Antwerpen. Het wordt gefinancierd door de Vlaamse regering en het Vlaams Armoedesteunpunt (www.vlaamsarmoedesteunpunt.be) en uitgegeven door Acco (Leuven/Den Haag).

Bij het verschijnen van het Jaarboek organiseren we op **donderdag 6 december 2012** op de Universiteit Antwerpen (Stadscampus) een colloquium met als titel 'Lokaal begonnen, half gewonnen' (zie bijgevoegde folder en www.oases.be).

Danielle.Dierckx@ua.ac.be, 0499 33 49 63

Stijn.Oosterlynck@ua.ac.be, 03 265 52 81

Jill.Coene@ua.ac.be, 03 265 59 99

An.VanHaarlem@ua.ac.be